

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ГРОМАДЯНСЬКОГО ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Фінін Г.І., канд. філос. наук, доцент

У статті розглядаються: напрями краєзнавчої діяльності, а також основні напрямки популяризації історичної краєзнавчої літератури, яка спрямована на допомогу патріотичному вихованню; форми історико-краєзнавчої діяльності в навчальних закладах; особливості історико-краєзнавчої освіти в системі професійної підготовки педагога.

Ключові слова: громадянське виховання; патріотизм, патріотичне виховання, воєнно-патріотичне виховання, краєзнавство, історичне та регіональне краєзнавство, громадянська та патріотична освіта, суперечності, краєзнавча діяльність. Бібл. 14 назв.

Актуальність проблеми.

Одним з напрямків громадянського та патріотичного виховання, формування громадянсько-патріотичних цінностей у підростаючого покоління є опора на регіональну культуру та історію, відродження інтересу до історичної та культурної спадщини рідного краю. Перш, ніж стати громадянином країни, необхідно стати громадянином рідного міста, краю, а тому особливе місце у формуванні громадянсько-патріотичних цінностей у молоді приділяється історико-краєзнавчій діяльності. Історико-краєзнавча діяльність як частина соціокультурної діяльності спрямована на вивчення соціально-економічної, політичної, культурної історії краю, опис життя та діяльності відомих земляків. Ця діяльність створює сприятливі умови для розвитку особистості, сприяє духовно-ціннісній та практичній орієнтації молоді у життєвому просторі, а також їх соціальної адаптації.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Методологічні та теоретичні основи досліджень проблеми історичного краєзнавства, зокрема краєзнавчої освіти знаходила відлуння в ідеях зарубіжних і вітчизняних мислителів і педагогів (Демокріта, Аристотеля, Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Г.С. Сковороди, Т.Г. Шевченка, В.О. Сухомлинського). Суттєвий внесок у вирішення ідеї краєзнавства, як педагогічного феномену, зроблено кількома генераціями українських представників, зокрема:

М.С. Грушевським, М.П. Драгомановим, М.І. Пироговим, І.І. Срезневським, К.Д. Ушинським та інші. Питання про знання краю народом, зокрема молоддю, студентством, хвилювало В.Б. Антоновича, Н.П. Дашкевича, Н.В. Молчановського, Д.І. Багалія. Прогресивним педагогам зміст освіти уявлявся лише у сукупності із знаннями про регіон України, специфіку життєдіяльності населення краю (Х.Д. Алчевська, М.М. Аркас, С.В. Васильченко, М.О. Корф, Т.Г. Лубенець, С.Ф. Русова, С.С. Сірополко, Й.Ю. Федькович, І.Я. Франко).

В історико-філософському аспекті проблеми торкалися В.П. Андрущенко, Я.Л. Головацький І.А. Зязюн, В.Г. Кремінь, В.І. Луговий, В.С. Лутай та інші [1].

Теоретико-методичні засади освітнього краєзнавства у своїх працях розробляли О.С. Барков, В.В. Борисов, М.П. Мілонов, А.В. Даринський, Ю.Ф. Кононов, В.П. Корнєєв, М.Ю. Костриця, А.М. Разгон, М.Г. Стельмахович, І.Т. Прус, К.Ф. Строев, А.Й. Сиротенко та інші [4;11].

Дослідниками на різних етапах суспільного розвитку накопичений певний науковий і емпіричний досвід щодо розгортання, тенденцій розвитку та вивчення організаційно-педагогічних форм освітньо-краєзнавчої роботи. Проблема певною мірою висвітлена в історико-педагогічних дослідженнях з освіти і виховання (Т.С. Вайда, Л.Л. Бабенко, С.Д. Бабишин, В. Бенедюк, П.А. Бурдейний, М.Б. Дуденко, Е.А. Пасічник, І.Т. Прус, Г.П. Пустовіт, О.В. Самоплавська, М.В. Соловей, О.В. Столяренко, О.В. Сухомлинська, О.В. Тімець, П. Т. Тронько, А.І. Хоптяр, В.Г. Шульженко та інші) [13].

Педагогічні основи шкільного краєзнавства, зокрема особливості дидактичного аспекту, вивіряються через праці М.П. Откаленка, О.Я. Савченко, засади туристсько-краєзнавчої роботи розроблені у працях М.Ю. Костриці, М.П. Крачила.

Проблема знайшла своє відображення через розробку особливостей професійної підготовки майбутнього вчителя у дослідженнях С.І. Архангельського, В.П. Білозерцева, В.І. Бондаря, Л.П. Вовк,

В.І.Євдокимова, В.О. Кан-Калика, М. М. Михайлівна, В.М.Мадзігона, С.Д.Максименко, В.І.Маслова, М. В. Михайличенко О.Г. Мороза, В.В.Обозного, С. П. Оришко, В.В.Сагарди, В.А.Семиченко, С.О.Сисоєва, М.І. Шкіля, М.Д.Ярмаченка та інших [2; 6; 8; 11].

Завданням даної статті є спроба філософського аналізу теоретичних основ історико-краєзнавчої діяльності як засобу громадянського та патріотичного виховання

Виклад основного матеріалу. Науковець В.Лопатинська у сучасному краєзнавстві виділяє такі основні складові: історичне, археологічне, екологічне, географічне, етнографічне, літературне. Кожна із цих частин має свої об'єкти вивчення – історію рідного краю, традиції та звичаї народу, населення, господарства, природу та ін. [5] Краєзнавство покликано відігравати важливу роль у збереженні історичної пам'яті. Це сукупність наукових дисциплін про комплексне дослідження краю, складова частини історичної науки та великий громадський рух. Увібравши в себе величезний потенціал історичної науки, краєзнавство вивчає історію окремих регіонів з урахуванням їх локальних відмінностей. Значення краєзнавства не обмежується його місцем в історичній науці. Одночасно воно є формою залучення широких кіл громадськості до пізнання історії рідного краю як складової частини багатовікової історії нашої Батьківщини, проявом творчої активності мас у пошуку, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини нашого народу. Історичне краєзнавство в Україні існує у двох формах – державній і громадській, які знаходяться у тісному зв'язку, взаємодоповнюють та збагачують одна одну. До першої належить діяльність інститутів гуманітарного профілю НАН України, дослідників вищих навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл, співробітників державних архівів, бібліотек, музеїв та інших культурно-освітніх установ. До другої – широкий рух краєзнавчої громадськості, що об'єднується навколо Всеукраїнської спілки краєзнавців, Українського товариства охорони

пам'яток історії та культури, історико-краєзнавчих музеїв, які діють на громадських засадах, у навчальних та культурно-освітніх закладах. [13, с. 13]

Кожне покоління вносить свої корективи у розуміння історичного процесу, робить переоцінку подій, ролей окремих постатей. На зміну протистоянню із західним світом, тривалому періоду заборони й заперечення культурних досягнень інших народів, ХХІ століття, ставить перед нами вимогу визнати пріоритети загальнолюдських цінностей та збереження культурного доробку кожного народу. Лише цивілізований підхід до власних пам'яток незалежно від змін у політичних оцінках того чи іншого періоду, збереження в Україні пам'ятних символів інших народів – важливі чинники історичного пізнання. А ще – формування національної самосвідомості, історичної пам'яті й гуманітарної політики держави.

У час розбудови української держави й її прагнення зайняти гідне місце в європейському співтоваристві визначальними є не тільки економічні реформи. Поза увагою державних інституцій не може залишитися й гуманітарна політика. Адже в ній не останнє місце посягає охорона культурної спадщини, збереження національного надбання, відновлення історичної пам'яті про значні події й видатні постаті. Весь комплекс проблем, пов'язаний з подальшим розвитком наукових і громадських форм дослідження і пропаганди краю, повинен передбачати перспективну програму розвитку краєзнавства в Україні. [13, с. 18]

Пошуки відповіді на питання про предмет і завдання краєзнавства у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. яскраво відобразилися на сторінках тематичної періодики, книг. Аналізуючи краєзнавчі дослідження цього періоду, можна визначити декілька варіантів відповіді на це питання. Краєзнавство – це:

- 1) наука, що об'єднає природничі та гуманітарні дисциплінарні цикли і спрямована на вивчення певного географічного та історичного регіонів країни, або ж частина фундаментальних наук;
- 2) особлива методична дисципліна;

- 3) науково-педагогічний метод, що дає змогу вивчати батьківщину;
- 4) виховний засіб у формуванні нової людини та громадянського суспільства;
- 5) наукове всебічне пізнання краю;
- 6) форма масової діяльності у вивченні рідного краю.

Всі ці визначення, взаємопов'язували і взаємозбагачували одне одного, маючи картину ставлення науковців та громадських кіл до змісту і ролі краєзнавства 20-х років [9 с. 101].

У післявоєнні роки розвиток краєзнавства отримав новий імпульс. Майже в кожному регіоні, місті та селі з'являються свої дослідники, які вивчали історію та природні особливості рідного краю. Наслідком такої діяльності стали численні книги, публікації та замітки. В сучасних умовах, незважаючи на існуючі проблеми, краєзнавство продовжує розвиватися [4, 8, 9, 13].

Наукову розробку загальної теорії краєзнавства, більш глибокого опрацювання теоретико-методичних засад спостерігаємо на сторінках наукового збірника «Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи». (Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: Наук. зб. / Ін-т історії України, Укр. академ. істор. наук. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002). Авторами здійснено спробу аксіоматично узагальнити теоретичні засади краєзнавства, тобто провести систематизацію наукових знань, за якими окремі теоретичні твердження приймаються за вихідні як аксіоми, а всі інші положення теорії витікають із них шляхом логічних міркувань – доведень.

Стосовно цього інтерес становить стаття М. Ю. Костириці «Національне краєзнавство: актуальні питання теорії і методології» [4]. Ольги Кашаби (м. Харків) [4].

Спираючись на досвід минулого, важливо піднести роль краєзнавства як науки, зробити правдиву переоцінку набутої віками величезної спадщини.

Ще однією важливою галуззю краєзнавства, якій не надається належної уваги є дослідження проблем церковної історії та культури в контексті краєзнавчої роботи в Україні.

Сучасне переосмислення суспільної ролі релігії і церкви в Україні змушує до перегляду і переоцінки пов'язаних з ними культурних надбань. Упереджене ставлення до релігії у радянські часи не давало можливості по-справжньому оцінити культові мистецькі здобутки, внаслідок чого вони надовго були вилучені із загальнонаціональної культурної скарбниці [14, с.37].

Сьогодні, в умовах духовного відродження українського народу, коли державний атеїзм відходить у небуття, необхідно глибоко і всебічно проаналізувати історію церкви, зробити створені нею неперехідні цінності надбанням національної культури. У розробці регіональних аспектів історії церкви, в контексті цієї великої та багатогранної роботи цілком своєчасною була б підготовка та публікація фундаментальних праць з історії монастирів і соборів, які протягом останніх семи десятиріч зображувались лише як розплідники мракобісся і гніздовиська реакції. Тим часом монастирі упродовж багатьох віків були такими своєрідними острівцями, які щедро розсівали серед простого народу зерна освіти і культури, показували зразки справжньої благодійності, вселяли духовну силу у скривджених і знедоволених. Саме монастирі зберегли для нас списки, які дозволяють усвідомити своє, притаманне лише нам місце в історії світової цивілізації. - [13, с.15]. Також потребують свого подальшого дослідження монастирські бібліотеки, які були осередками зберігання й поширення знань.

Окремим питанням формування гідного громадянина є проблема патріотичного та військово-патріотичного виховання, яке є актуальним на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, держави та Збройних сил. Їх актуальність обумовлена тим, що у свідомості населення, в тому числі військовослужбовців, на жаль, набули поширення егоїзм, індивідуалізм, цинізм, немотивована агресивність, байдужість окремих громадян до

суспільних проблем, неповажне ставлення до держави та соціальних інститутів. Причини цих тривожних явищ безпосередньо пов'язані з духовною кризою в нашому суспільстві, певним світоглядним “вакуумом”, неефективним національним, громадянським і патріотичним вихованням громадян України. Вони в значній мірі викликані невизначеністю таких базових понять гуманітарної науки, як “ідеал виховання”, “національні цінності” та ін.

Проблема подальшого вдосконалення військово-патріотичного виховання є надзвичайно актуальною для сучасної України. Це висуває підвищені вимоги до духовної сфери громадян, їх свідомості, самосвідомості, мотивації та життєвих настанов. Вирішити ці проблеми неможливо без вдосконалення військово-патріотичного виховання. Як свідчить аналіз сучасного стану патріотичного виховання і військово-патріотичного виховання, єдина система формування у громадян патріотизму, у стадії формування.

Краєзнавча робота є дієвим засобом громадянського, патріотичного та воєнно-патріотичного виховання. Вивчення історії рідного краю формує любов до малої Батьківщини, почуття належності до героїчного минулого. Важливими формами патріотичного та воєнно-патріотичного виховання є залучення молоді до різних форм пошукової діяльності, зокрема участь в етнографічних, археологічних експедиціях, вивчення подій другої Світової війни, історії рідного міста, селища. Такі форми дають можливість зацікавити молодь та сприяти формуванню почуття гідності та патріотизму

Важливе місце для розвитку краєзнавчої роботи належить педагогічним працівникам, які є головними носіями знань з історії рідного краю. Тому якісна краєзнавча підготовка майбутніх педагогів є дуже важливим завданням педагогічних навчальних закладів. Але у процесі вивчення науково-теоретичних джерел та практичного досвіду краєзнавчої підготовки майбутніх вчителів іноді виявляються суперечності, зокрема, між: метою краєзнавчої освіти вчителя і сукупністю способів її реалізації

у педагогічних навчальних закладах; недостатнім і zdeформованим у минулому українознавчим компонентом краєзнавчої підготовки вчителя і необхідністю його використання, як фактору формування національних та загальнолюдських цінностей; актуалізацією тенденцій формування загальноукраїнського освітнього простору і недостатністю культуро-місткості змісту освіти, фрагментарністю змісту регіональної освітньо-культурологічної підготовки педагогів; змінами вимог до потреб краєзнавчо-туристичної діяльності вчителя і рівнем їх відображення у змісті та технологіях краєзнавчої освіти вчителя; існуючими методами, засобами, формами краєзнавчої підготовки студентів та завданнями індивідуально-професійного сприйняття навчальної інформації; впровадження ефективних технологій з метою перебудови навчально-виховного процесу та невідповідністю викладачів до їх використання; збільшення обсягу необхідної навчальної інформації з освітнього краєзнавства та малоефективною оперативністю в пошуку відповідних форм її структурування та технологічної реалізації; тенденцією накопичення вузько-спеціалізованих наукових розробок в аналітичному аспекті і необхідністю доповнення емпірико-аналітичної площини досліджень її теоретико-системним обґрунтуванням [8].

Аналізуючи ряд наукових джерел [2; 3; 5; 7; 12; 8; 11] можна зробити висновки, що основними напрямками краєзнавчої роботи з патріотичного виховання є:

- формування національної свідомості;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, зберігання історії та культури держави;
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, турбота про піднесення її престижу;
- шанування сімейних, релігійних, громадських звичаїв, традицій, обрядів та історії українського народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника і спадкоємця;

- повага до пам'яті пращурів, до батьків, членів родини;
- формування готовності до творчої праці на благо людей, героїчного подвигу в ім'я процвітання держави;
- формування об'єктивних уявлень про історію розвитку суспільства, його минуле та сучасність;
- виховання громадсько-патріотичного обов'язку перед родиною, народом, країною, суспільством;
- вироблення етики міжнаціональних стосунків, гуманності, толерантного ставлення до культури інших людей.

Виходячи із вищевказаного, цілісне осмислення краєзнавчої освіти та окремих спеціалізованих напрямів краєзнавчої підготовки педагогів в умовах реформування вищої педагогічної освіти уявляється вкрай назрілим. Також необхідно визначити оптимальні шляхи подолання суперечностей краєзнавчої діяльності. Подальшої координації потребує регіональна краєзнавча робота із загальнонаціональною концепцією розвитку історичного краєзнавства.

Висновки. Стаття не висвітлює всіх аспектів проблеми. Актуальною є робота за такими напрямами: удосконалення форм і методів історико-краєзнавчої діяльності; військово-патріотичного виховання; подальшого покращення професійної підготовки педагогів щодо історико-краєзнавствської діяльності.

Нині, на рубежі переходу людства у новий духовно-цівілізаційний світ, якраз і потрібна точка опори у просторі історичного буття – усвідомлення причетності до рідної землі, поваги до своєї історії, культури, мови, традицій. У час розбудови української незалежної держави чи не найважливішу роль відіграють завдання формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. В їх реалізації суттєвим чинником виступає історичне краєзнавство, вивчення рідного краю, яке виконує відповідальні науково-пізнавальні та виховні функції. Адже відомо, що високі поняття «батьківщина», «національна гідність» починаються саме із знання рідного

краю, історії села чи міста, вулиці, домівки, де людина народилась, де минуло її дитинство. Вони передаються з покоління в покоління, мелодією народної пісні, багатоголоссям рідної мови. Почуття любові до України, глибока повага до вікових народних традицій – невичерпні джерела духовності, моральності та культури сучасної людини. Знання рідного краю духовно збагачує її, виховує нездоланну відданість Вітчизні, вчить шанувати свій народ та інші народи, що здавна пліч-о-пліч жили і працювали в Україні.

Спираючись на досвід минулого, важливо піднести роль краєзнавства як науки, зробити правдиву переоцінку набутої віками величезної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко Галина (м. Київ) Кримська війна в культурній спадщині України: [Текст] / Галина Денисенко: Історія та сучасний дискурс // Краєзнавство -2010. - №4. – С.87-100
2. Качур, Мирослава Михайлівна. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07/М.М. Качур; Ін-т пробл. виховання, Акад. пед. наук України.-К., 2010.-20с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання молоді. Затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України та Міністерство освіти і науки України N 3754/981/538/49 від 27.10.2009. [Електронний ресурс] : - Режим доступу: <http://sms.lugansk.ua/node/1272>
4. М. Ю. Костриця Національне краєзнавство: актуальні питання теорії і методології [Текст]: / М. Ю. Костриця // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: Наук. зб. / Ін-т історії України, Укр. академ. істор. наук. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. – С. 3-9.
5. Лопатинська В. Зміст і форми формування гуманістичних цінностей підлітків засобами туристсько-краєзнавчої роботи / [Текст]: В. Лопатинська // Наук. заб. Терноп. Держ. Пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. – Тернопіль. 2004. - №5. С.44-51
6. Михайличенко, Микола Васильович. Формування громадянської компетентності майбутніх вчителів предметів гуманітарного циклу [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / М.В. Михайличенко; Кіровоград. держ. пед. ун-т. ім. В.К. Винниченка. – Кіровоград: [б.и.], 2007.-20с.
7. Нещадим, Микола Іванович. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика [текст]: Монографія. / М.І.Нещадим, Ін-т. педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 852 с.
8. Обозний Василь Васильович Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя [Текст]:. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук спец: 13.00.04 / В.В.Обозний /Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2002. — 40 с.
9. Ольга Кашаба (м. Харків) Історичне краєзнавство як складова національної освіти: теоретичний аспект[Текст]: // Краєзнавство -2010. - № 1-2. – С.96-104

10. Оришко С Виховання патріотизму шкільної молоді в процесі позашкільної роботи [Текст]: / С. Оришко // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць/ За заг. ред. проф. В. І. Сипченка.- Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ – С 55-62
11. Оришко, Світлана Петрівна Патріотичне виховання старшокласників в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07./ С. П. Оришко; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2010. – 20 с.
12. Темко Г.Д. Основи формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз) [Текст]/ Г.Д.Темко.: Монографія.-К.:Варта, 1997. - 288с.
13. Тронько П.Т. Історичне краєзнавство в розбудові суверенної України [Текст]: / П.Т.Тронько // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи. Науковий збірник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 10-19.
14. Шуба О.В.Церковні пам'ятки як об'єкт наукових досліджень [Текст]: / О.В.Шуба // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи. Науковий збірник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 37-45.

Финин Г.И. Историко – краеведческая деятельность как действенный способ гражданского и патриотического воспитания.

В статье рассматриваются: направления краеведческой деятельности, а также направления популяризации исторической краеведческой литературы, которая направлена на помощь патриотическому воспитанию; формы историко-краеведческой деятельности в учебных учреждениях; особенности историко-краеведческого образования в системе профессиональной подготовки педагога.

Ключевые слова: гражданское воспитание; патриотизм, патриотическое воспитание, военно-патриотическое воспитание, краеведение, историческое и региональное краеведение, Библ. 14 названий.

Finin G.I. The historical and regional activity as an efficient method of civil and patriotic education.

The article contains the directions of regional activity and also the main directions of popularization of historical literature which is aimed to help in patriotic education; historical and regional ethnography forms activity in educational establishments; peculiarities of historical ethnography education in the system of the professional teachers preparation.

Key words: citizenship education; patriotism, patriotic education, military-patriotic education, study of local lore, historical and regional activity. Ref. 14 items.